

ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ КРЕДИТЛАШ МЕХАНИЗМИ ВА АМАЛИЁТИ БЎЙИЧА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Эргашев Отамурод Таитемирович

Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент в.б.

Аннотация. Жаҳон амалиётдан маълумки, кичик ва ўрта бизнес субъектлари тикланиш жараёнида муҳим рол ўйнайди, чунки улар бандлик ва ижтимоий инновацияларга, айниқса ишсизлик даражаси юқори бўлган мамлакатларда муҳим аҳамият касб этади.

COVID-19 инқирози меҳнат бозорининг энг заиф сегментига таъсир қилди. Биринчи зарба нисбатан беқарор, кам маошли, тўлиқ бўлмаган ва ярим кунлик ишларга эга бўлганлар учун кучли таъсир кўрсатди. Якка тартибдаги тадбиркорлар, хусусий корхоналар ва кичик бизнес субъектлари ҳам ушбу тўсиқлардан катта зарар кўрди.

Европа инвестицион банкининг маълумотларига кўра, микрофирмалар ташқи молиялаштириш кўрсаткичининг сезиларли ўсишига таъсир этган. Бундан ташқари, микрофирмаларнинг молиялаштириш бўйича олиб борган муваффақиятли натижалари қолган барча йирик корхоналарга қараганда юқорилигини кўришимиз мумкин.

Кичик корхоналар, умуман олганда, йирик корхоналарга қараганда камроқ банк кредитларидан фойдаланадилар. Чунки Европа банклари ушбу кичик бизнес учун кредит аризаларини кўпинча рад этишади, шу билан бирга кичик корхоналар учун бу ортиқча қоғозбозлик ва ортиқча харажат олиб келиши мумкин.

Молиялаштириш нафақат мавжуд микрокорхоналар учун, балки қашшоқлик ёки ишсизликдан қутулиш ва янги иш ўринларини яратишга ҳисса қўшиш мақсадида бизнес яратиш истагида бўлганлар учун ҳам жуда муҳимдир. Молиявий ёрдамдан ташқари, ишсизлар кўпинча фаоллик ва

бошқарувчилик каби зарур кўникмаларга муҳтож.

Мижозлар банклар томонидан рад этилганлиги сабабли, кўпинча микромолия ташкилотларидан микрокредит олиш учун мурожаат қилишади. Улар банкларга қараганда паст фоиз ставкаларини талаб қилмайди, лекин гаров ва кафолат талаблари бўйича камроқ талабга эга.

Микромолиявий операцияларни рақамлаштириш кредиторлар учун ҳам, қарз олувчилар учун ҳам самаралидир.

Хориж амалиётида кичик бизнес субъектларини тоифалашда бир қатор хусусиятларга эга.

Бизнес ҳажми мезонлари ҳар бир мамлакатда бир-биридан фарқ қилади ва кўплаб мамлакатларда ставкаларни пасайтириш ва кичик бизнес субъектлари учун молиявий субсидиялар мавжуд. Европа Комиссиясининг маълумотларига кўра, кичик ва ўрта бизнес - бу ишчилар сони ва товар айланмаси ёки умумий баланснинг қуйидаги таърифига жавоб берадиган корхоналар:

1-жадвал

Европа Иттифоқида кичик бизнес субъектларининг тоифаланиш мезонлари¹

Компания тоифаси	Ходимлар сони	Товар айланмаси	Жами баланс
Ўрта	< 250	≤ €50 million	≤ €43 million
Кичик	< 50	≤ €10 million	≤ €10 million
Микро	< 10	≤ €2 million	≤ €2 million

Швейцарияда Федерал Статистика идораси кичик ва ўрта корхоналарни 250 дан кам ишчилари бўлган компаниялар деб таърифлайди. Категориялар қуйидагилар:

¹ European Commission, [What is an SME?](http://www.pedagoglar.org) accessed 18 October 2017
www.pedagoglar.org

- микро корхоналар: 1 дан 9 гача ходимлар.
- Кичик бизнес: 10 дан 49 гача ходим.
- ўрта корхоналар: 50 дан 249 гача ходимлар.
- йирик корхоналар: 250 нафар ходим ёки ундан кўп.

Швейцариядаги барча корхоналарнинг атиги 0,8 фоизи йирик ишлаб чиқарувчилар (корхоналар) ташкил этса, қолган 99,2 фоизи эса кичик ва ўрта корхоналардан иборат.

2-жадвал

Швейцарияда корхоналарнинг тақсимланиши, 2022 йил

№	Корхона тури ва ҳажми	Сонда	%
1.	Барча фирмалар	592 695	100
2.	Кичик ва ўрта корхоналар (1-249)	591 016	99.72
3.	Микро (1-9)	531 499	89.67
4.	Кичик (10-19)	50 311	8.49
5.	Ўрта (50-249)	9 206	1.55
6.	Йирик (250+)	1 679	0.28

250 нафаргача ишчиси бўлган фирмалар сифатида белгиланган кичик ва ўрта бизнес 2022 йилда Швейцария корхоналарининг 99,7 фоизини ташкил этган ва ишчи кучининг 67,2 фоизини иш билан таъминлаган. Микро корхоналар барча фирмаларнинг 89,7 фоизини ташкил этиб, мамлакат ишчи кучининг 25,7 фоизини, йирик корхоналар эса жами фирмаларнинг атиги 0,3 фоизини ва ишчи кучининг 32,8 фоизини иш билан таъминлаган. Ушбу таҳлиллар асосида кичик бизнес субъектлари нафақат даромад олишда, балки аҳолини иш билан таъминлашда ҳам муҳим аҳамиятга эга эканлигини кўришимиз мумкин.

Швейцария Федерал Кенгаши, хусусан, пандемия даврида кичик ва ўрта корхоналарни молиялаштиришни қўллаб-қувватлаш учун учта чорани қабул қилди: кафолат дастури орқали кредитлашни ошириш, янги кичик корхоналар учун махсус кафолат дастури орқали кредитлар ва компаниялар учун қийинчиликларни қўллаб-қувватлаш дастури (асосан қайтариб берилмайдиган бадаллар).

“Қўшма Штатларда Кичик бизнес маъмурияти кичик бизнес учун саноат, мулкчилик таркиби, даромад ва ишчилар сонига қараб мезонларни белгилайди (бу баъзи ҳолларда 1500 га етиши мумкин, гарчи бу чегара одатда 500 га тенг бўлса ҳам)”².

Австралияда кичик ва ўрта бизнес субъектларида 200 ёки ундан кам ходим ишлайди. Микробизнесда 1–4 нафар ходим, кичик бизнес 5–19, ўрта бизнес 20–199 ва йирик бизнес 200 кишидан иборат. “Австралиядаги кичик ва ўрта бизнес барча австралиялик корхоналарнинг 98 фоизини ташкил қилади, ялпи ички маҳсулотнинг учдан бир қисмини ишлаб чиқаради ва 4,7 миллион одам ишлайди. Шу билан бирга барча товарларни экспорт қилувчиларнинг 90 фоиз ва хизматлар экспортчиларининг 60% дан ортиғини ташкил этади”³.

Янги Зеландияда 99 фоиз корхоналарда 50 ёки ундан кам ишчи бор, кичик бизнеснинг расмий таърифи эса 19 ёки ундан кам ишчига эга бўлган бизнесдир. “Ҳисоб-китобларга кўра, Янги Зеландия ялпи ички маҳсулотининг қарийб 28 фоизини ишчилари 20 кишидан кам бўлган компаниялар ишлаб чиқаради”⁴.

2022 йилда Жанубий Кореяда 7,3 миллионга яқин кичик ва ўрта корхоналар мавжуд бўлган, бу кўрсаткич 2021 йилга нисбатан 18 фоизга кўпни ташкил этган. Сўнгги йилларда, хусусан, улгуржи ва чакана савдо ҳамда ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ) соҳасида кичик корхоналар сони барқарор ўсиб бормоқда.

---

² <https://www.sba.gov/>

³ <https://smallbusinessaustralia.org/>

⁴ www.mbie.govt.nz

Кичик ва ўрта корхоналар Жанубий Корея иқтисодиётининг муҳим қисмини ташкил қилади. Улар барча маҳаллий корхоналарнинг қарийб 99 фоизини ташкил қилади ва мамлакатдаги барча иш ўринларининг 80 фоиздан ортигини таъминлайди. Кўпгина бошқа мамлакатлардан фарқли ўларок, Жанубий Кореянинг кичик корхоналари ходимлар сони билан эмас, балки биринчи навбатда компания томонидан ишлаб ишлаб топилган даромад билан белгиланади. Ушбу таърифга кўра, кичик корхоналар умумий активлари 500 миллиард Жанубий Корея вонидан ошмайдиган ва мустақиллик мезонига жавоб берадиган корхоналардир. Компаниялар ўртача уч йиллик даромади, соҳасига қараб турли чегараларга эга бўлган кичик корхоналар деб таснифланади. Кўчмас мулк компаниялари учун чегара 40 миллиард Жанубий Корея вонини ташкил қилса, ишлаб чиқариш саноатининг айрим тармоқлари учун 150 миллиард Жанубий Корея вонини ташкил этганда кичик корхоналар сифатида таснифлаш стандарт этиб белгиланаган.

Жанубий Кореядаги кичик корхоналар рақобатнинг кучайиши, тез ўзгарувчан бозор талабига мослашиш қобилияти, технологик ўзгаришлар ва билим, инновация ва ижодкорлик билан боғлиқ имкониятлар чекловлари каби муаммоларга дуч келмоқда. Бундан ташқари ресурсларнинг етишмаслиги (молия, технология, малакали ишчи кучи, бозорга кириш ва бозор маълумотлари), минтақа ва минтақадаги кучли иқтисоднинг йўқлиги, йирик корхоналарга нисбатан юқори транзакция харажатлари, ички ва халқаро бозорлардаги етарли бўлмаган ахборот, тажриба етишмаслиги, глобаллашув ва иқтисодий интеграция натижасида юзага келган бозор рақобати ва йирик трансмиллий корхоналар концентрациясининг кучайиши, тадбиркорлик салоҳиятининг етишмаслиги каби муаммолар ҳам кун сайин долзарблашиб бормоқда.

Буюк Британияда кичик ва ўрта корхоналар 250 дан кам ходим ишлайдиган, пул айланмаси 25 миллион фунт стерлингдан ошмайиган ёки активлари 12,5 миллион фунт стерлингдан ошмайдиган корхона (фирма)лардир. Буюк Британияда корхоналарнинг катта қисми ушбу тоифага

кирса, кичик ва ўрта бизнес мамлакат иқтисодиётида муҳим роль ўйнайди. Корхоналар талабнинг ўсишини қондириш, маҳсулот танловини кенгайтириш, товар ва хизматларнинг сифатини ошириш, рақобатбардошлик позицияларини мустаҳкамлаш учун зарур.

3-жадвал

Буюк Британиядаги энг яхши кичик бизнес кредитлари⁵

№	Банк номи	Кредит миқдори	Тўлов муддати	Кредит шarti
1	HSBC	£1000-£25000	1-10 йил	Пул оқими прогнози ва бизнес режа, кредит тарихи
2	Barclays	£ 100 000 гача	1-10 йил	Якка тартибдаги тадбиркор, шериклик компанияси
3	RBS	£ 1000-50000	1-10 йил	Яхши кредит рейтинги, пул айланмаси 2 млн фунт стерлингдан ортиқ бўлган корхоналарга
4	Lloyd's	£1,000-£500,000	1-25 йил	Якка тартибдаги тадбиркор, шериклик компанияси
5	Clydesdale Yorkshire Bank	£25,001-£10,000,000	1-15 йил	Яхши кредит рейтинги, пул айланмаси 2 млн фунт стерлингдан ортиқ бўлган корхоналарга, Британияда бизнес бўлиши
6	TSB	£1,000-£1,000,000	1-10 yil	Якка тартибдаги тадбиркор, шериклик компанияси
7	Metro Bank	£25,000 гача	1-5 yil	Ҳисобрақам шу банкда бўлиши, учинчи томон кафолати, пул айланмаси 2 млн фунт стерлингдан ортиқ

⁵ <https://www.sbf.co.uk>
www.pedagoglar.org

Британияда ҳам бошқа мамлакатларда бўлгани каби, кичик ва ўрта бизнес субъектларини кредитлашда тижорат банкларининг ўрни беқиёсдир. Қолаверса, кичик бизнес мамлакат иқтисодиётида муҳим ўрин эгаллар экан, тижорат банклари ҳам уларни молиялаштиришдан манфаатдордир.

Британия тижорат банклари томонидан кичик бизнеси субъектлари учун тақдим этиладиган инновацион кредитларни таҳлил қиладиган бўлсак, бунда кредит миқдори, унинг муддати, кредит шартлари бир-биридан кескин фарқ қилишини кўришимиз мумкин. Кредит миқдори 1000 фунт стерлингдан бошланиб, 10 млн фунт стерлинггача бўлса, кредитнинг муддати 1 йилдан 25 йилгача бўлиши мумкин. Кредитлаш шартлари ҳам турлича бўлиб, буларнинг барчаси мижозларни жалб қилиш ва инновацион кредит маҳсулотларини жозибадорлигини оширишга хизмат қилади.

2022 йилда Буюк Британиядаги кичик ва ўрта корхоналарнинг тахминан 18 фоизи олдинги 12 ой ичида ўсишга эришган. Бунда қишлоқ хўжалиги билан шуғулланувчи кичик корхоналарининг ўсиш суръатлари 23 фоиз натижани қайд этиб, етакчилик қилмоқда.

Европа бўйлаб тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш орқали Европа инвестицион фонди инклюзив ўсишни рағбатлантириш, кичик ва ўрта бизнесни рақамлаштиришни кучайтириш ва Европа Иттифоқи Яшил битимнинг экологик мақсадларига эришишда ёрдам бериш орқали Европа Иттифоқининг (ЕИ) тематик устуворликларига ҳисса қўшади.

Кичик бизнес субъектлари бўлмаган тадбиркорлик тоифасида кўпинча ўрта ва йирик корпорациялар фаркланади, биринчиси 2999 дан ортиқ бўлмаган ходимларни иш билан таъминлайдиган корхоналар деб таърифланади. Бунда қўшимча фарқ билан кичик ўрта корхоналарда 500 дан ортиқ бўлмаган ходимлар ишлайди.

Миллий ишлаб чиқариш ва бандликдаги кичик ва ўрта корхоналарнинг фарқли жиҳатлари Европа Иттифоқига аъзо давлатлар орасида сезиларли даражада аҳамият касб этади. Умумий ишчи кучининг 80 фоизидан ортигини иш билан таъминлайдиган Греция кичик ва ўрта корхоналари француз

ишчиларининг атиги ярмини иш билан таъминлайдиган француз кичик ва ўрта корхоналарига қараганда умумий бандликка сезиларли ҳисса қўшган.

Кичик бизнеснинг миллий иқтисодиётга қўшган ҳиссасини, фирмалар ҳажмини тақсимлашда тармоқлар бўйича кенг фарқланишини ҳисобга олиб, миллий саноат тузилмаларидаги фарқларни акс эттириши мумкин. Хусусан, хизмат кўрсатиш соҳалари: юқори малакали хизматлар, туризм соҳаси, қурилиш ва кўчмас мулк соҳаларида бандлик улуши 80 фоиздан анча юқори кўрсаткични ташкил қилгани учун кичик ва ўрта бизнес муҳим иш ўринлари яратувчиси бўлиб келмоқда.

Кичик ва ўрта бизнес аҳамиятидаги тармоқлараро ва мамлакатлараро хилма-хилликдан қатъий назар, Европанинг ҳамма жойида кичик корпорациялар иқтисодиётнинг асосини ташкил қилади. Кичик бизнесни молиялаштириш ва унинг истиқболлари, ташқи молиялаштириш бозорларидаги сўнгги тенденциялар доимий равишда мамлакатлар диққат-этиборида бўлиб келган.

Банк-мижоз муносабатларида кўпроқ савдолашиш қобилиятига эга бўлган йирик фирмалар рақобатдош бўлмаган банк бозорларида паст фоиз ставкалари бўйича музокаралар олиб боришлари мумкин, Кичик ва ўрта бизнес эса муқобил ташқи вариантлар мавжуд бўлмаганда юқори кредит маблағларига зарурат туғилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. N. Yamori Japanese SMEs and the credit guarantee system after the global financial crisis. Cogent Economics & Finance Volume 3, 2015. Issue 1 (2015).
2. Find Success in Your Business With Kevin Miller and All Approach. NEW YORK, NY / ACCESSWIRE / May 31, 2020.
3. Федоров С.Л. (2014). Микрокредитование как инструмент поддержки экономической активности сельского населения // Деньги и кредит. – Москва, – №1. – 57б.

4. Мазурина Т.Ю. (2013) Банковское инвестиционное кредитование: современное состояние, проблемы и перспективы развития// Деньги и кредит. – Москва. - №4. – С. 33.

5. Абдурахмонов Б.Б. “Кичик бизнес субъектларига кўрсатиладиган инновацион банк маҳсулотларининг хориж тажрибаси // «Халқаро молия ва ҳисоб» илмий электрон журнали. –Тошкент, 2022. 2-сон (январь-февраль). – Б. 55-65. (08.00.00 №19).

6. Ergashev O.T.Strategic Support for Accounting for the Investment Process in the Innovation Industry by. <http://journals.aserspublishing.eu> ISSN 2068-696X Journal DOI: <https://doi.org/10.14505/jarleJournal's> Issue DOI: <https://doi.org/10.14505/jarle.v> 10.6(44).00 2019. 149-156.(3 scopus)

7. Эргашев О.Т. Кичик бизнес субъектларини қўллаб-қуватлашнинг молия-кредит механизми: назария ва амалиёт. «Халқаро молия ва ҳисоб» илмий электрон журнали. № 6, декабрь, 2020 йил. 1-9-бетлар. (08.00.00; №19)

8. Kholmammatov, F., Khannaev, S., & Ruzimorotov, O. (2021). Assessment Of The Competitive Environment In The Bank Market Of Uzbekistan Through " Bun" Indicator. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 12(7).

9. Kubaevich, K. F., Abdullayevna, Q. Z., Axmadjanovna, S. G., & Makhmudovna, K. R. (2020). The modern state of crediting practices of commercial banks of the republic of Uzbekistan. Journal of Critical Reviews, 7(7), 387-390.

10. Chartayev Asqar, & Xolmamatov Farhod. (2022). THE PROFITABILITY INDICATORS OF COMMERCIAL BANKS IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND THEIR MODERN STATE. World Economics and Finance Bulletin, 8, 141-148. Retrieved from <https://www.scholarexpress.net/index.php/wefb/article/view/710>

11. European Commission, What is an SME? accessed 18 October 2017

12. <https://www.sba.gov/>

13. <https://smallbusinessaustralia.org/>

14. www.mbie.govt.nz

15. <https://www.sbf.co.uk>